

Kitap Tanıtımı / Book Review

**OSMANLI SARAY SAKİNLERİNİN KONUŞTUĞU ÖZEL LİSAN
İŞARET DİLİ
(HASAN BASRİ KARADENİZ)**

Zeynep KURT¹

Öz

Çalışmamızda Hasan Basri Karadeniz tarafından yayınlanan Osmanlı Saray Sakinlerinin Konuştuğu Özel Lisan İşaret Dili adlı kitap tanıtılacaktır. Eser Osmanlı saray hayatı hakkında genel bir değerlendirme ile başlamaktadır. İşaret dilinin Osmanlı sarayında konuşulması ve anlaşılması konusunda Osmanlı kroniklerinin ve batılı yazarların görüşleri ele alınmıştır. 264 sayfadan oluşan eser 13,5 x 21 cm boyutundadır. Kitap Yeditepe Yayınevi tarafından 2017 yılında basılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hasan Basri Karadeniz, Osmanlı, Saray, İşaret Dili.

**SİGN LANGUAGE, THE SPECIAL LANGUAGE SPOKEN BY THE RESİDENTS OF
THE OTTOMAN PALACE,
(BY HASAN BASRİ KARADENİZ)**

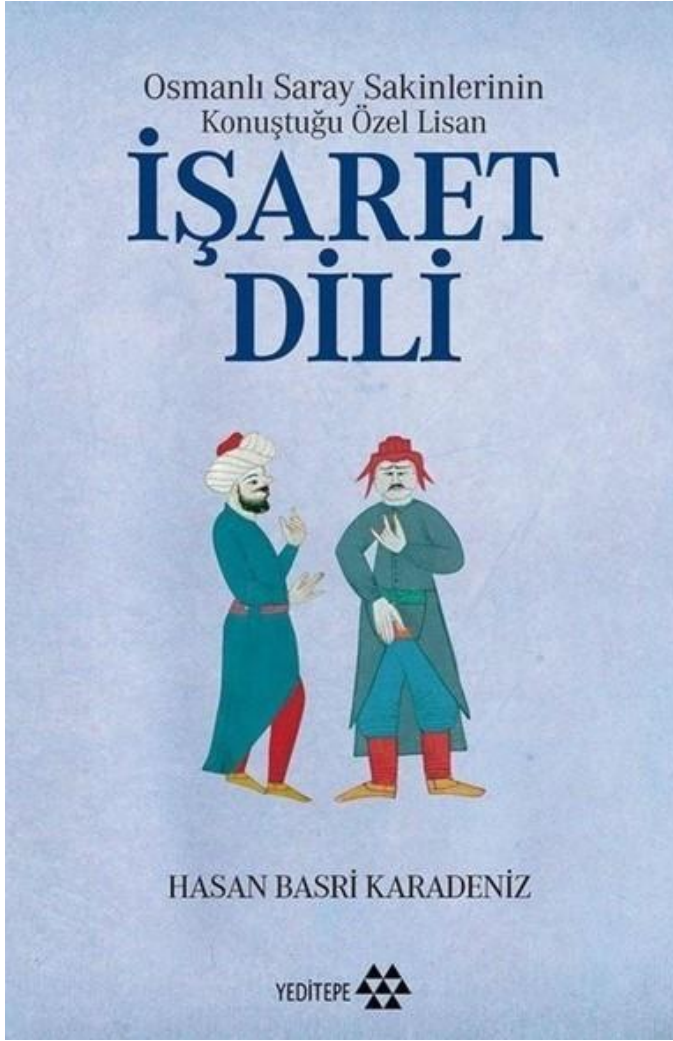
Abstract

In our study, the book called Sign Language, the Special Language Spoken by the Residents of the Ottoman Palace, published by Hasan Basri Karadeniz will be introduced. Starting with a general evaluation of the Ottoman palace life, the work has been discussed with the views of the chronicles and western writers about the speaking and understanding of sign language in the Ottoman palace. Consisting of 216 pages, the work is 13.5 x 21 cm in size. The book was published by Yeditepe Publishing House in 2017.

Keywords: Hasan Basri Karadeniz, Ottoman, Palace, Sign Language.

¹ Doktora Öğrencisi. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, zeynep.kurt1@ogr.dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2909-1415.

Başvuru Tarihi (Received): 13.12.2022 **Kabul Tarihi** (Accepted): 20.01.2023

OSMANLI SARAY SAKİNLERİNİN KONUŞTUĞU ÖZEL LİSAN İŞARET DİLİ

Prof. Dr. Hasan Basri KARADENİZ, *Osmanlılar ile Beylikler Arasında Anadolu'da Meşruiyet Mücadelesi (XIV-XVI. Yüzyıllar)*², *Osmanlılar ile Anadolu Beylikleri Arasında Psikolojik Mücadele*³, *Osmanlılar ve Rumeli Uç Beyleri - Merkez ve Uç*⁴ adlı eserleri ile Osmanlı tarihine farklı yaklaşımlar sunmuştur. 2017 yılında yayınlanan bu kitabı da Osmanlı sarayında konuşulan işaret dili hakkında literatüre yeni bir katkı sağlamıştır.

Kitap toplam sekiz ana başlıktan oluşmaktadır. Bunlar *Osmanlı Sarayları*, *Osmanlı Saray Sakinleri*, *Özel Diller ve İşaret Dili*, *İşaret Dilinin Osmanlı Saraylarında Konuşulmasının Gerekçesi*, *Osmanlı Saraharında Konuşulan İşaret Dilinin Gelişimi ve Özellikleri*, *Padişahların İşaret Dilini Anlaması ve Konuşması*, *Diğer Saraylıların İşaret Dilini Anlaması ve Konuşması*, *Sarayda İşaret Dili Uzmanları: Dilsizler ve Görevleri*'dir.

Eserin önsöz kısmında Osmanlı Devleti'nin cihanşümül devlet anlayışı ile ilgili açıklamalarda bulunulmuştur. Osmanlı Devleti'nde Fatih dönemi ile birlikte kademeli bir merkezi devlet anlayışı gelişmiştir. Bu süreçte Osmanlı hanedanı özeldense padişah maddi ve manevi bakımdan sıradan insanlar üzerine çıkarılıp olağanüstü bir konuma getirilmiştir. Öyle ki Osmanlı padişahları bu

² İlk baskı, 2008.

³ İlk baskı, 2011.

⁴ İlk baskı, 2015.

sıradan dışılıklarını divan toplantılarını perde arkasından izlemek, beyler ile yemek yememek, veziriazamı kendisine vekil yapmak vs. ile gösterdiler.

Eser önce *Osmanlı Sarayları* hakkında genel bir bilgi vererek başlamaktadır. İlk olarak devletin kuruluş döneminden itibaren merkez olarak kullandığı Yenişehir, Bursa, Edirne ve İstanbul sarayları verilmektedir. Bunlardan 1465-1478 tarihleri arasında yaptırılan Topkapı Sarayı, Osmanlı padişahlarının daimi ikametgâhları olmuş ve XIX. asrın ortalarına kadar tek merkez olma özelliğini korumuştur. Osmanlı Saraylarından sonra *Saray Sakinleri*'ne değinen Karadeniz, padişah ve ailesi, harem, enderun ve diğer saray görevlileri hakkında kısa ve öz bilgiler vermektedir. Ardından *Özel Diller* bölümüne geçen yazar, gizli dil, kuşdili, ıslık ile konuşma, argo dili, Nu Şu dili ve selam dili/aşk dili olarak kullanılan dilleri ele almaktadır. Bunların hangi bölgelerde konuşulduğu ve kullanılan dilden örnekler ayrıntılı şekilde bahsedilmektedir.

Böylelikle saray ve özel diller hakkında genel bir değerlendirme yapan Karadeniz asıl hedefi olan işaret dilinin sarayda hangi amaçla ve ne şekilde konuşulduğunu açıklamaktadır. Eserde işaret dili bir özel dil olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca dilsiz ve sağırın zorunluluk gereği hareketlere dayalı lisanları işaret dilidir. Gerçekte işaret dilini özel kılan ise zaruret gereği bu lisani konuşan sağır ve dilsizlerin konuşması değil, normal insanların farklı amaca yönelik bu dili kullanmalarıdır. Normal insanların bildiği işaret dili Osmanlı sarayında başta padişahlar olmak üzere diğer saray sakinleri tarafından özel olarak konuşulmaktadır. Sözle iletişimin kurulamadığı veya kurulmak istenmediği durumlarda çeşitli vücut hareketleri özellikle el ve kol hareketleri ile anlaşmayı temin eden iletişim biçimine *işaret dili* denir. Kitapta bu dilin eski Türkler arasında da kendilerine has bir takım işaretlerle kullandıklarına dair misaller verilmektedir. Örneğin; Kaşgarlı Mahmut'un Divan-ı Lügat-ı Türk'ünde "*Ol anın bile eligin imleşdi (O, onunla elle işaretleşti)*" şeklinde bir ifade kullanılır.

İşaret dilinin Osmanlı saraylarında konuşulmasının nedenine bakıldığında birkaç gerekçe sunulmaktadır. Bunlardan en önemlisi padişahın vakar ve azametli gösterilme çabasıdır. Bundan başka Osmanlı sarayındaki aşırı disiplin ve bu doğrultuda mevcut ölümcül sessizlik bu lisanın konuşulmasını zorunlu kılmıştır. Yine dilsiz ve sağırın dili olan işaret dilinin taklit sanatının ana unsurlarından olması, dolayısıyla sarayın ağır havasının dağıtılmasında bu şahısların doğuştan mecburen geliştirdikleri yeteneklerini sergilemeleridir. İşaret dilinin sarayda konuşulmasının bir başka nedeni de gizlilik gerektiren görüşmelerdir. Bu haremdeki valide sultan ve kadın sultanlar ile haberleşme, veziriazam ve şeyhülislam ile özel görüşme, bazı bilgilerin başkent dışında bulunan padişaha iletilmesi, saray içinde bazı istihbarat temini, önemli suçluların idam edilmeleri durumlarında istihdam edilen dilsizler ile iletişim kurma zorunluluğudur.

Osmanlı padişahları da Fatih döneminden itibaren giderek artan protokol kurallarına tabi olarak yaşamak zorunda kaldılar. Bu durum Kanuni devri ile birlikte cihanşümül devlet anlayışı gereği daha da ağırlaştı. Artık padişahlar giderek kendi kabuklarına çekilmiş, yakın çevresinden dahi uzaklaşmışlardır. Bu paralelde sarayda dışarıdan hiçbir kimsenin anlamadığı ve konuşmadığı bir özel dil geliştirildi. Bu dili başta padişah olmak üzere hemen herkes az çok öğrendi ve padişah ile işaretler yoluyla iletişim kurulmaya başlandı. Kanuni zamanı ve sonrasında padişahlar, elçileri sessizlik içinde kabul eder ve nadiren *peki* haricinde bir söz söylemek için ağızlarını açmazlardı. Resmi iş konuları haricinde hiçbir vezir konuşmaz, içoğlanları onun huzurunda mutlak bir sükûneti temin eder ve adeta parmak uçlarına basarak yürürlerdi.

Kitapta birçok devlet adamı ve seyyahın notlarında işaret dilinin sarayda konuşulması işlenmektedir. Bunlardan ünlü devlet adamı ve tarihçi Gelibolulu Mustafa Ali'nin Nushatü's-Selâtin adlı eserinden örnek verilmektedir. Gelibolulu, III. Murad'ın sarayda sedefin dibine saklanmış bir inci gibi tek başına tenhada durduğunu söyler. Onun bu tespiti Batılı gözlemciler tarafından da gözlemlenmiştir. Bunlardan Avusturya sefiri Schweigger, III. Murad'ın elçi kabulünden bahsederken padişahın aynı biçimde alçak bir sedirde uyur gibi oturduğunu,

konuşmadan etrafına bakmadan durduğunu, tıpkı ağaçtan yontulmuş bir heykele benzediğini, paşalarında taşlaşmış gibi yerlerinde kıpırdamadığını söyler. Batılı gözlemcilerin bu ve benzeri görüşlerinin aksine doğu memleketlerinde ise hükümdarın fazla konuşması hoş karşılanmamaktadır. Nitekim Nizâmülmülk Siyasetnamesi'nde padişahların devlet ileri gelenleri ile sık sık bir araya gelmesi, hükümdarın haşmet ve hürmetine zarar verdiğini ve onları kendisine karşı cesaretli kılabileceğini belirtir. Bu sebeple de padişahların yanlarında rahatça hareket edebileceği nedimler (soytarı, dilsiz, cüce) edinmek zorundaydılar.

Diğer taraftan işaret dilinin Osmanlı sarayında konuşulmasının en önemli gerekçelerinden birisi Osmanlı devlet protokolünün toplantılarının özellikle de padişah huzurunda yapılan görüşmelerin dünyaca meşhur bir disipline sahip olması ve bu doğrultuda sessizliğin en belirgin vasıf olmasıdır. Saygı varlığını bütün gücü ile sessizlikte hissettirmektedir. Birinci avludaki(dış avlu) sessizlik, insana fırtına öncesi gibi gelirdi. Yazar, Fransız araştırmacı Tournefort'tan verdiği örnekle sessizliğin sarayda ne kadar önemli olduğu vurgulanmaktadır. Tournefort eserinde sarayda sinek uça dahi duyulabilecek bir sessizlik olduğunu, atların bile nerede olduklarının bilincinde olduklarını burada sokakta yürüdüklerinden daha yavaş adım attıklarını anlatır. Ayrıca Türk geleneği olarak devlet adamlarının hükümdarın yanında ondan izinsiz konuşmaları büyük saygısızlık sayılırdı. Devlet adamları bu nedenle padişahın huzurunda işaret dili ile konuşurlardı. Nitekim saray mensupları işaret dilini öğrenmek mecburiyetindeydiler. Bu bağlamda da sarayda sağır, dilsiz ve cüceler olmazsa olmazlardı. Sultanı eğlendirmekle görevli olan bu gruplar aynı zamanda işaret dilini içoğlanlarına öğretmekle yükümlüydüler. Sağır ve dilsizler bir nevi sarayda bu lisanı öğreten kadrolu elamanlardı.

Bu bakımdan Osmanlılarda Fatih döneminden itibaren dilsizlerin sarayda yaşamaya başladıklarını ve ilk etapta üst düzey özel görüşmelerinde veya kabul günlerinde kapı dışında görev yaptıkları bir gerçektir. Ancak dilsizlerin saraydaki sayıları, işaret dilini ne ölçüde kullandıkları ve görevlilerin bu dile vakıf olup olmadıkları ise belirsizdir. Bununla birlikte Karadenize'e göre sarayda ilk kez işaret dilinin konuşulması 1520 yılında Kanuni'nin iki dilsiz kardeşi saraya alması ile başladığı belirtilmiştir. Yine yazara göre işaret dili en mükemmel şekilde konuşulmaya ise IV. Murad döneminde başlanılmıştır. Keza bunun sebebi bahsi geçen hükümdarın sert bir mizaca sahip olması gösterilmektedir.

Eserde Osmanlı saraylarında konuşulan işaret dili bir sanat olarak da nitelendirilmektedir. Çünkü dilsizlerin işaret dilini normal konuşma kadar net ve süratle yapabildikleri görülmektedir. Bu netlik yazara göre sözle yapılan kadar açık, diğer bir ifadeyle gündüz ile gecenin farkı gibidir. Onların bu yetenekleri doğrultusunda da sarayda hükümdarın gizli kalması gereken konuşmalarını hariçten duyulmasını önlemek amacıyla sağır ve dilsizler görevlendirilirdi. Sarayda sakin dilsizlerin sayısı dönemine göre farklılık göstermekle birlikte ortalama otuz-kırk civarındadır. Saraydaki usule göre de aralarındaki en kıdemlisine *baş dilsiz* denilmektedir. Özellikle hem dilsiz, hem cüce hem de hadım iseler bunların değeri daha da artmaktadır. Padişaha sunulabilecek en kıymetli hediye bu üç özelliğe sahip birisidir. Bunun dışında modanın merkezi olan saray haricinde diğer elit tabakaların saray ve konaklarında bu lisan taklit edilmiştir. İşaret dilini kullanmak prestij vasıtası olarak görülmüştür. Ayrıca bu özel lisana saray haricindekiler *içeri (içerü) dil* demekteydiler.

Bununla birlikte dilsizlerin saraydaki konumları seçkin çevrelerde tartışılmıştır. Çünkü bunlar istihbarat faaliyetlerinde bulunup, siyasi idamların gerçekleştirilmesinde vazifelendirilirdiler. Yine padişahın harem ile haberleşmelerinde, önemli bir belgenin ya da mektubun devlet görevlilerine verilmesinde dilsizler görev yaparlardı. Ancak dilsiz ve cüceler aynı zamanda doğal hallerinden olan el, kol hareketleri, mimikler ve ses ile ustaca taklitler yaparak, başta padişah olmak üzere saray mensuplarını eğlendirerek onların üzerlerinden streslerini atmalarına yardımcı olurlardı.

Prof. Dr. Hasan Basri Karadeniz eserinin sonuç kısmında genel bir değerlendirme yapmış ve kitabın sonuna koyduğu resimler ile okuyuculara görsel anlamda da bir portre çizmesine yardımcı

olmuştur. Eser Batılı diplomatların raporları, hatıratlar ve seyahatnamelerle zenginleştirilmiştir. Birçok örnekle batılı toplumların Osmanlı padişahı ve sarayı hakkında zihinlerindeki canlandırmalara yer verilmiştir. Yazar bu canlandırmaları işaret dilinin gereği olarak padişahın azametli ve vakar sahibi gösterilmesinden kaynaklandığını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bunun yapılabilmesi için sessizlik ilkesinin benimsendiğini ve haberleşmenin de işaretlerle yapılma zorunluluğunun ortaya çıktığını belirtmektedir. Böylelikle daha önce Osmanlı tarihçilerinin doğrudan üzerinde durmadıkları işaret diline, Karadeniz tarafından dikkat çekilerek Osmanlı sarayına farklı bir bakış açısıyla yaklaşma imkânı vermektedir.

Kaynakça

Karadeniz, H.B (2017). *Osmanlı saray sakinlerinin konuştuğu özel lisan işaret dili*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.